

Naujos išteklių atskleidimo ir pristatymo sistemos: kintantis katalogo vaidmuo

Warwick CATHRO

Australijos nacionalinė biblioteka, Kanbera, el. p. wcathro@nla.gov.au

Dabartiniu metu aktyviai diskutuojama apie bibliotekos katalogo vaidmenį ir jo santykį su kitomis išteklių atskleidimo priemonėmis. Tokios diskusijos pavyzdžiu gali būti neseniai paskelbtas Kongreso bibliotekos užsakytas pranešimas apie „besikeičiantį katalogo pobūdį“. Šioje diskusijoje taip pat buvo peržiūrėtas suvestinio katalogo vaidmuo. Kai kas mano, kad suvestiniai katalogai pakankamai išsamūs, ir jų teikiamų paslaugų pasiūla atitinka paklausą, todėl padidėjo tikimybė, kad vartotojai ras jiems aktualius, palyginti retai naudojamus išteklius.

2005 m. Australijos nacionalinėje bibliotekoje vyko diskusija apie katalogo ateitį, taip pat katalogo vaidmenį išteklių atskleidimo ir pristatymo procese. Ją iš dalies paskatino Australijos suvestinio katalogo reforma ir jo, pavadinto „Libraries Australia“, pateikimas žiniatinklyje, kaip nemokama viešoji paslauga. Australijos nacionalinė biblioteka išnagrinėjo pasiūlymo „pakeisti jos katalogą „Libraries Australia“ katalogu, kaip pirmine vartotojams skirta duomenų baze“, privalumus ir trūkumus. Šio tikslo įgyvendinimui Nacionalinė biblioteka numato nemažai konkrečių uždavinių, kurie netolimoje ateityje padėtų atsisakyti vietinio katalogo.

Reikšminiai žodžiai: Australijos nacionalinė biblioteka; suvestinis katalogas.

Įvadas

2006 m. kovo mėn. Kongreso biblioteka paskelbė Karen Calhoun pranešimą „Besikeičiantis katalogo pobūdis ir jo susiejimas su kitomis atskleidimo priemonėmis“¹. Jame skelbiami tokie pesimistiniai teiginiai apie katalogo ateitį:

„Šiandien vis daugiau ir daugiau mokslininkų ir studentų aplenkia bibliotekos katalogus, pirmenybę teikdami kitoms atskleidimo priemonėms... Katalogas prastėja, nebeįmanoma užtikrinti jo funkcionalumo ir struktūrinio integralumo, todėl būtini kuo skubesni pokyčiai.“ Calhoun pranešime pateikti keturi būdai, kuriais būtų galima pratęsti mokslinių bibliotekų katalogų gyvavimo laiką. Pats radikaliausias pavadintas „Rasti naujų pritaikymo sričių ir naujų vartotojų“. Viena iš siūlomų strateginių kryptų – „sukurti infrastruktūrą, leidžiančią pasaulio informacijos atskleidimą ir pristatymą atvirose, silpnai susietose sistemose (pvz., surask *Google*, pasiimk savo bibliotekoje)“. Pranešime taip pat komentuojamas suvestinių katalogų vaidmuo: „Kai kurie įtakingi bibliotekininkystės ir informacijos mokslų specialistai siūlo labiau remtis regioninėmis, nacionalinėmis arba pasaulinėmis katalogo duomenų sancaupomis, o integralias bibliotekų sistemas

naudoti kaip tarpinę „perjungiančią“ pristatymo grandį.“

Po kelių savaitių Thomas Mann Kongreso bibliotekos profesionalų gildijos vardu paskelbė kritinį atsiliepimą apie Calhoun pranešimą². Jame kritikuojamas „verslo modelio“ požiūris, patarimas pašalinti Kongreso bibliotekos dalykinius pradmenis ir kraštutinių katalogavimo pakeitimų akcentavimas.

Visus 2005 m. Australijos nacionalinėje bibliotekoje vyko diskusija apie katalogo ateitį, tačiau Mann recenzijoje keliamos problemos nebuvo pagrindinė tema. Daugiausia dėmesio buvo kreipiama į katalogo ir vietinės bibliotekų sistemos vaidmenį išteklių atskleidimo ir pristatymo procese.

Australijos nacionalinės bibliotekos diskusijos pagrindu parengtos apžvalgos išeities tašku pasirinktas Judith Pearce straipsnis „Naujos išteklių atskleidimo ir pristatymo sistemos“³. Autorė pastebi, kad vartotojai gali ieškoti knygos naudodamiesi paieškos sistema (tokia kaip *Google Scholar*), kitokia žiniatinklio paslauga (tokia kaip *Amazon*) arba suvestinio katalogo paslauga (tokia kaip *WorldCat*, *RedLightGreen* arba *Libraries Australia*) negu bibliotekos katalogu. Populiarėjanti tendencija pirmenybę teikti minėtoms atskleidimo priemonėms buvo akcentuojama ir Calhoun pranešime.

Didėjantis tokių alternatyvių atskleidimo priemonių populiarumas nereiškia, kad vietinė bibliotekų sistema (ne vietinis katalogas) prarado savo svarbą išteklių pristatymo procese. Priešingai, kaip teigia Pearce, vartotojas, alternatyvia priemone radęs išteklių, gali panorėti užmegzti ryšį su vietine sistema, kaip galutine prieigos prie jo grandimi. Pearce taip pat teigia, kad vartotojas pirmenybę gali teikti originaliai atskleidimo sąsajai, kad atliktų visas operacijas.

Suvestinio katalogo vaidmuo

Pearce savo straipsnyje apie suvestinius katalogus, kaip pradinę atskleidimo paslaugą, rašo: „Neseniai atliktas Mokslinių bibliotekų grupės (*Research Libraries Group*) tyrimas parodė, kad įstaigos, teikdamos metap paieškos paslaugas, mieliau naudojasi savo pačių, o ne suvestiniais katalogais. Tai lemia ekonominės priežastys: poreikis riboti prieigą prie suvestinių katalogų, kad būtų mažinami paieškos kaštai; riboti išdavimo paslaugas bibliotekų lankytojams ir tarpbibliotekinio skolinimo paslaugas teikti tik tam tikrai jų grupei. Tačiau šiuo atveju neišvengiama paradokso. Naudodamos rodykles ir duomenų bazes bibliotekos tiesiogiai suteikia prieigą prie pasaulio mokslinių žurnalų, tačiau knygų ir kitų neserialinių leidinių atskleidimui ir pristatymui pirmenybę teikia savo pačių fondams.

Suvestiniai katalogai yra paslaugų sistemos trūkstamoji grandis. Atsižvelgiant į bibliotekoms nemažai kainavusias ilgametes investicijas, jie turėtų būti reklamuojami kaip pirminės prieigos prie bibliotekos išteklių priemonės.“

Suvestinių katalogų tema įsipynusi ir į neseniai vykusią diskusiją apie „ilgą virtinę“. Apie ją žurnale *Wired Magazine* rašė Chris Anderson⁴: „Neribota atranka atskleidžia visą tiesą apie tai, ko vartotojai nori, ir kokiomis paslaugomis naudodamiesi jie tai nori gauti Einama gilyn į katalogą, pro labai ilgus *Blockbuster Video*, *Tower Records*, *Barnes & Nobles* antraščių sąrašus. Ir kuo tolyn, tuo labiau domimasi. Išsklystant iš praminto tako, paaiškėja, kad pomėgiai ne visai atitinka vyraujančias tendencijas ...“

Komentuodama šį straipsnį Lorcan Dempsey pažymėjo, kad interneto erdvė pajėgi patenkinti paklausą, todėl padidėjo tikimybė, kad vartotojai suras jiems aktualius palyginti retai naudojamus išteklius. Pasak Dempsey, tokioje erdvėje „atskleidimui pasitarnautų mažesnis skaičius stambesnių metaduomenų telkinių“⁵. Suvestinis katalogas kaip tik ir būtų toks „stambesnis telkinys“.

Australijos nacionalinės bibliotekos apžvalga

Dabartiniu metu Nacionalinė biblioteka prieigą prie savo virtualaus katalogo suteikia pasitelkdama vietinę sistemą, veikiančią *Endeavor Voyager* programinės įrangos pagrindu. Biblioteka taip pat suteikia prieigą prie nacionalinio

suvestinio katalogo *Libraries Australia*, kuriame užrašytos daugiau nei 40 milijonų išteklių, esančių daugiau kaip 800 Australijos bibliotekų, buvimo vietas. Šiame kataloge 2006 m. vasario mėn. buvo realizuota nauja nemokama internetinės paieškos sąsaja.

Australijos nacionalinės bibliotekos apžvalgoje pateikiama nemaža prielaidų, tarp kurių yra tokios:

- Australijos nacionalinė biblioteka ir toliau naudos *Voyager* programinę įrangą komplektavimo, katalogavimo ir serialinių išteklių registravimo operacijoms atlikti;

- vartotojai turi turėti galimybę rasti visus tinkančius išteklius, nepriklausomai nuo to, ar jie yra Nacionalinės bibliotekos fonduose;

- vartotojai turi žinoti, kur jie ieško: Nacionalinės bibliotekos ar visų Australijos bibliotekų fonduose ir jiems turi būti suteikta galimybė siaurinti arba plėsti paieškos apimtį;

- vartotojams nebūtina siūlyti pradinę arba „numatytąją“ paieškos paskirtį;

- dauguma vartotojų teikia pirmenybę panašiai į *Google* stiliaus paieškos sąsajai, kurią siūlo *Libraries Australia*;

- vartotojai norėtų, kad užklausos sąsaja būtų patogiai naudotis. Jie turi turėti galimybę vykdyti užklausą, užsakyti leidinius ir naudodamiesi paprastu, efektyviu metodu stebėti užklausų ir užsakymų atlikimo eigą (panašiai kaip *Amazon* parodo *Kur mano užsakymai?*).

Privalumai

Minėtoje apžvalgoje Nacionalinė biblioteka išanalizavo pasiūlymą pakeisti Nacionalinės bibliotekos katalogą Australijos suvestiniu katalogu (*Libraries Australia*), kaip pirmine vartotojams skirta duomenų baze. Tai, kad Nacionalinė biblioteka nacionalinį suvestinį katalogą ir jo programinę įrangą daugiausia tvarko pati, suteikia jai retą galimybę atsižvelgti į šį pasiūlymą.

Nacionalinė biblioteka įvardijo keliolika šio pasiūlymo privalumų arba naudingų rezultatų:

- vartotojai turės prieigą prie gausesnės bibliotekų išteklių sandraupos, tarp jų – išsklaidytos Australijos išteklių kolekcijos;

- Australijos suvestinis katalogas šiuo metu prieinamas nemokamai;

- visi vietinio katalogo įrašai yra suvestiniame kataloge;

- suvestinio katalogo funkcinės galimybės, tarp jų – paieškos paprastumas, pritaikomumas asmeniniams poreikiams, įspėjimai ir atpažinimo procesai) dabartiniu metu didesnės už bibliotekos katalogo;

- Nacionalinė biblioteka turi galimybę toliau tobulinti suvestinio katalogo funkcionalumą;

- Nacionalinė biblioteka turi palankią progą tobulinti vartotojo įgūdžius susiejant suvestinį katalogą su kitomis atskleidimo paslaugomis.

Trūkumai

Australijos nacionalinė biblioteka taip pat įvardijo ir keliolika minėto pasiūlymo trūkumų arba kliūčių. Pirmasis yra nepakankamas suvestinio katalogo (arba kitos interneto paslaugos, naudojamos atskleidimui) ir vietinės bibliotekų sistemos informacijos funkcinis suderinamumas. Jei vartotojai suvestiniame kataloge suranda dominantį išteklių, jis gali panorėti šį išteklių gauti arba juo pasinaudoti bibliotekoje, kurioje jis turi teisę tai daryti. Jei išteklius ten yra, pirmiausia būtina, kad būtų prieinama išsami fondų duomenų informacija. Jei išteklius yra serialinis, svarbu žinoti, ar bibliotekoje yra norimas jo numeris; jei tai knyga – ar yra laisvas egzempliorius, kurį galima pasiskolinti arba pasinaudoti.

Yra du būdai, kaip vartotojui suteikti prieigą prie fondo duomenų. Pirmasis – „tiesioginė nuoroda“ iš suvestinio katalogo į vietinį. Toks perėjimas vartotoją gali nuteikti gana nemaloniam, svarbu tai, kad jis galės surasti reikiamus duomenis. Tokie suvestiniai katalogai, kaip WorldCat, RedLightGreen ir *Libraries Australia*, yra sukūrę „tiesiogines nuorodas“.

Suvestiniai katalogai ir kitos atskleidimo tarnybos intensyviai dirba siekdamos sukurti ir tvarkyti „sudėtingas katalogo nuorodas“. Tačiau, kaip jau buvo minėta, vartotojui nepalankus sąsajos pasikeitimas. Geresnis, tačiau daugiau laiko užimantis sprendimas būtų sukurti standartinį tinklo paslaugų protokolą, kuriuo naudojantis išsamūs fondų duomenys iš vietinės sistemos standartiniu formatu būtų perduodami atskleidimo sistemai. Tam tikslui jau yra protokolas ir schema (*Z39.50 Holdings Schema*)⁶. ISO 46-ajame Technikos komitete pradėtas kurti alternatyvus variantas: *XML Holdings Schema*⁷. Kad funkcinis suderinamumas pasiektų reikiamą lygmenį, vietinės sistemos turi būti tobulinamos ir pritaikomos naudoti kurį nors iš šių protokolų ir schemų.

Vartotojui įsitikinus, kad reikiamo išteklių egzempliorius yra bibliotekoje, jis turės jį užsakyti arba rezervuoti ir sekti užsakymo ar rezervavimo eigą. Šiuo atveju taip pat turėtų būti įmanomas standartais paremtas sprendimo būdas. Standartizacijos bendruomenė jau intensyviai diskutuoja apie būtinumą sukurti paprastą, būsenos protokolą, kurį naudojant būtų galima atlikti tarp sistemines užklausas, taip pat viena sistema teiktų informaciją kitai sistemai apie užklauso būseną. Kai kurios tarnybos šiuo tikslu jau eksperimentuoja su OpenURL arba tinklo paslauga.

Nacionalinė biblioteka kreipėsi į *Endeavor* kompaniją dėl būtinumo surasti standartais paremtą funkcinio suderinamumo problemos sprendimą, taip pat šį klausimą iškėlė atitinkamiems standartams skirtuose forumuose.

Antrasis pasiūlymo (kad Nacionalinė biblioteka pakeistų savo dabartinį katalogą Australijos suvestiniu katalogu, kaip

pirmine vartotojams skirta duomenų baze) trūkumas – painiavos, su kuria gali susidurti vartotojas, tikimybė. Jam turi būti visiškai aišku, kokiuose fonduose vykdoma paieška: Nacionalinės bibliotekos ar visos Australijos. Suvestinio katalogo sąsajos šiuo atžvilgiu neturi klaidinanti vartotojo, taip pat turi būti suteikiama galimybė siaurinti paiešką, tiesiog nurodant „tik mano bibliotekoje“.

Vartotoją taip pat gali trikdyti gausybė paieškos rezultatų ir (arba) pasikartojantys suvestinio katalogo įrašai. To galima išvengti vykdant suvestinio katalogo kokybinę kontrolę (dažnai tam reikia daug pastangų, ypač kai duomenų paketai siunčiami iš vietinių sistemų) ir tiksliai grupuojant rezultatų rinkinį (taip pat grupuojant skirtingas laidas ir versijas).

Trečiasis trūkumas – suvestiniame kataloge gali nebūti kai kurių svarbių duomenų, kurie yra vietiniuose kataloguose. Tokie specifiniai duomenys gali būti, pavyzdžiui, aprašomo egzemplioriaus specifiniai duomenys ar vietinės reikšmės informacija apie fondus. Kitas atvejis – nuorodos į vietinių bibliotekų perkamus įrašų rinkinius. Dėl tam tikrų įrašų rinkinių licencijavimo sąlygų į šiuos rinkinius nukreipiantys URL adresai gali būti leidžiami skelbti tik vietiniame kataloge ir draudžiami suvestiniame. Tokiais atvejais gali tekti riboti suvestinio katalogo paslaugas, prieigą teikiant tik užsiregistravusiems vartotojams.

Ateitis

Australijos nacionalinė biblioteka siekia įgyvendinti daug konkrečių uždavinių, kurie leistų netolimoje ateityje atsisakyti vietinio katalogo, pakeičiant jį Australijos suvestiniu katalogu.

Nacionalinė biblioteka ketina:

- raginti standartų organizacijas ir vietinių sistemų tiekėjus kurti ir praktiškai įgyvendinti standartinius protokolus, kuriuos naudojant būtų įmanoma: a) keistis išsamiais fondų duomenimis ir b) keistis užklausomis ir informacija apie užklauso būseną;

- aptarti ir, jei įmanoma, įgyvendinti priemones, suteikiančias galimybę Australijos suvestiniame kataloge kaupti ir tvarkyti specifinius kurios nors įstaigos duomenis;

- kaip minėta anksčiau, nagrinėti galimybę suvestiniame kataloge skelbti įrašus į licencijuotus fondų rinkinius nukreipiančius URL adresus, tačiau su prieigos kontrole, ją suteikiant tik užsiregistravusių įstaigų vartotojams;

- pakeisti savo tinklalapio „Katalogo“ dalies sąsają, kad vartotojui būtų aišku, kur atlikti paiešką – šalies bibliotekose ar tik Nacionalinės bibliotekos fonduose;

- tobulinti paieškos suvestiniame kataloge rezultatų rinkinio pateikimą, juos grupuojant pagal atitiktį;

- toliau tobulinti suvestinio katalogo duomenų kokybę.

Išvados

2005 m. Australijos nacionalinėje bibliotekoje vyko diskusija apie jos katalogo ateitį. Bibliotekos dėmesio centre - katalogo ir vietinės bibliotekų sistemos vaidmuo išteklių atskleidimo ir pristatymo procese.

Nacionalinė biblioteka laiko būtina pradėti įgyvendinti vidutinės trukmės projektą, leisiantį keisti paieškos Nacionalinės bibliotekos ir kitų šalies bibliotekų fonduose, pobūdį. Vienas iš tokių pokyčių būtinybę lemiančių motyvų yra didėjanti tendencija vartotojams ieškoti bibliotekos išteklių naudojantis ne katalogu, o kitomis paslaugomis. Kitas motyvas – neseniai įvykusi Australijos suvestinio katalogo reforma, suteikusi patogią sąsają ir ieškojimo ir

gavimo funkcijų susiejimą. Nacionalinė biblioteka norėtų, kad suvestinis katalogas taptų svarbia Australijos visuomenei išteklių atskleidimo proceso dalimi.

Nacionalinė biblioteka nagrinėjo pasiūlymo „pakeisti Australi

ų bazę“ privalumus ir trūkumus. Šios analizės rezultatas buvo pasiūlymas rengti projektą, kurio įgyvendinimas leistų atsisakyti vietinio katalogo Australijos suvestinio katalogo naudai.

Iš anglų kalbos vertė T. Auškalnis

Straipsnis parengtas pagal pranešimą, skaitytą 2006 m. Seule (Korėja) vykusioje 72-ojoje IFLA konferencijoje.

¹ The changing nature of the catalog and its integration with other discovery tools. Prepared for the Library of Congress by Karen Calhoun. <http://www.loc.gov/catdir/calhoun-report-final.pdf>

² Mann, Thomas. The changing nature of the catalog and its integration with other discovery tools. A critical review. <http://www.guild2910.org/AFSCMECalhounReviewREV.pdf>.

³ Pearce, Judith. New Frameworks for Resource Discovery and Delivery. <http://www.nla.gov.au/nla/staffpaper/2005/pearce1.html>

⁴ Anderson, Chris. The long tail. http://www.wired.com/wired/archive/12.10/tail_pr.html

⁵ Dempsey, Lorcan. Libraries and the long tail. D-Lib Magazine, April 2006. <http://www.dlib.org/dlib/april06/dempsey/04dempsey.html>

⁶ Z39.50 Holdings Schema. Version 1.4, November 2002. <http://www.loc.gov/z3950/agency/defns/holdings1-4.html>

⁷ ISO Technical Committee 46, Subcommittee 4. New work item proposal. Schema for holdings information. http://www.unt.edu/xmlholdings/Resources/N529_Holdings_Schema_NWI.pdf